

David Pålsson, Tommy Lundström & Marie Sallnäs

Nya villkor för ett gammalt problem:

familjehemsrekrytering i en tid av privatisering och professionalisering

New conditions for an old problem: foster care recruitment in an era of privatisation and professionalisation

Foster care is the most common intervention for children who are placed in out-of-home care. At the same time, there are recurrent discussions about difficulties in recruiting foster homes. The preconditions for recruitment have changed and today, there is an increased competition for foster homes between municipalities and private businesses, stricter requirements placed on foster parents and changes in the needs of children placed in care. The aim of the article is to analyse the recruitment of foster homes in light of these changed preconditions. Empirically, the article is based on a survey targeting Swedish municipalities. The findings show, that although a majority of the municipalities have employees particularly responsible for recruitment, small municipalities often lack such resources. Further on, almost three quarters of the municipalities state that it is difficult or very difficult to recruit foster homes. For example, answers to the survey's open questions demonstrate that competition from other municipalities and private companies affects recruitment. Further on, the municipality's reputation is considered an important factor for attracting new foster homes. Finally, it appears to be difficult for municipalities to recruit a varied supply of foster homes and, in particular, homes that can care for children with special needs. The findings are discussed in relation to previous international and Swedish research. Finally, suggestions regarding how recruitment may be improved are presented.

David Pålsson är fil.dr och lektor i socialt arbete vid Stockholms universitet.

Tommy Lundström är professor i socialt arbete vid Stockholms universitet.

Marie Sallnäs är professor i socialt arbete vid Stockholms universitet.

Kontakt: david.palsson@socarb.su.se

Bakgrund, inledning och syfte

Sedan lång tid är familjehem den vanligaste vårdformen när barn placeras utanför hemmet. Samtidigt talas det återkommande om kommunernas svårigheter att få tillgång till de hem som behövs och att arbetet med rekrytering behöver utvecklas (SOU 2005:81, SOU 2014:3). Svårigheterna handlar om att hitta tillräckligt många hem, men också om att hemmen ska passa de individuella barn som ska placeras, så kallad matchning. Att vara familjehem kan innebära att ta emot ett barn som man är släkt med eller som är helt okänt, uppdraget kan gälla för kort eller lång tid och det kan gälla små barn eller tonåringar. Under senare år har också mer eller mindre tydliga behandlingsinslag inkluderats i vissa familjehemsuppdrag. Det är värt att understryka att uppdraget är omfattande. Familjehemsföräldrarna ska vara tillgängliga för barnet under en stor del av dygnet, ibland under många år. I praktiskt hänseende ska de utföra föräldrars uppgifter och därtill öppna sitt hem för socialtjänsten och för barnets biologiska nätverk. När socialtjänsten ska rekrytera familjehem handlar det med andra ord ofta om att engagera familjer för ett krävande uppdrag, många gånger utan tydlig tidshorisont.

Familjehemsvård representerar en gammal lösning på situationer då barn inte kan bo i sina ursprungsfamiljer, men förutsättningar och omgivningsförhållanden är i flera avseenden förändrade (för ett historiskt perspektiv, se Sköld m.fl. 2014). Familjehemsvård är enligt lagstiftning en verksamhet baserad på lekmannamässiga principer, där familjer engageras av kommuner för att utföra uppdraget vid sidan om ordinarie arbete. Denna princip är särskilt tydlig bland de så kallade nätverkshemmen, för vilka lagstiftningen säger: "När ett barn placeras ska det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående" (SoL 6 kap. 5 §). Här bygger alltså rekryteringen i första hand på tidigare relation och närhet till barnet i en "vanlig familj".

Under 2000-talet har det skett en förskjutning av familjehemsvården i riktning mot ökad professionalisering (SOU 2014:3). Från familjehemmens intresseorganisationer har argumenterats för att uppdraget bör ses som en form av yrkesutövning snarare än ett uppdrag som ersätts via arvodering och omkostnadsersättning. Samtidigt har det från myndigheternas sida formulerats ökade krav på både familjehemmens kompetens och på ett mera systematiserat och kunskapsbaserat sätt att från socialtjänstens sida hantera rekryteringen av familjehem, liksom det stöd som ges till hemmen (SOU 2014:3). En annan förändring är etablerandet av privata företag som säljer vårddygnet i så kallade konsulentstödda hem. Till skillnad från traditionella familjehem, som rekryteras och arvodas via kommunerna, sker detta för de konsulentstödda hemmens del via de företag som säljer platser till kommunerna. Ofta erbjuds också handledning och andra tjänster under placeringstiden. Företag som säljer familjehemsvård är en relativt omfattande företeelse och har på flera sätt påverkat sektorn,

till exempel genom ökad konkurrens om potentiella hem, men också genom den marknadslogik bolagen för med sig och agerar inom (Fridell Lif, kommande).

Rekryteringen av familjehem sker mot bakgrund av ett växande antal HVB (Hem för vård eller boende) och vissa av dessa kan, åtminstone på ytan, likna ett familjehem (Lundström m.fl. 2020). Ur en socialsekreterares synpunkt behöver det inte vara uppenbart om den ena eller den andra vårdformen är mest lämplig för ett specifikt barn. Till familjehemsvårdens nya villkor hör också att de barn som ska placeras beskrivs som alltmer komplexa vad gäller behov och problembild. Exempelvis är andelen barn med ADHD-diagnos långt större bland placerade barn än i övrig befolkning (Lundström 2016). Familjehemsvården behandlas i flera aktuella statliga utredningar. Det handlar bland annat om möjligheterna för familjehem att ta över vårdnaden om barn, familjehemsvård i förhållande till andra vårdformer, kvaliteten i vården och hur tillgången till hem ska kunna öka (se t.ex. Regeringen 2021a, b). I den här artikeln koncentrerar vi oss på familjehemsrekrytering, men det är viktigt att komma ihåg att detta arbete på olika sätt påverkas av vad som sker i andra delar av samhällsvården.

Hur socialtjänsten arbetar med att rekrytera familjehem (av olika slag) är en fråga av hög relevans på det praktiska planet, men den har också behandlats forskningsmässigt. I den här artikeln diskuterar vi rekryteringen i svenska kommuner i ljuset av tidigare svensk och utländsk forskning. Empiriskt bygger artikeln på en totalundersökning via enkät till kommunernas familjehemsverksamhet. Syftet är att analysera hur representanter för kommunernas familjehemsverksamhet beskriver förutsättningar för och arbetet med att rekrytera familjehem mot bakgrund av de nya villkoren. Följande forskningsfrågor ställs:

- Hur beskrivs arbetet i kommunerna när det gäller rekrytering av familjehem och vilka skillnader kan identifieras mellan kommuner med avseende på strategier, organisering och resurser?
- Vilken betydelse för rekryteringsarbetet tillmäts nya villkor som konkurrens mellan aktörer, ökade krav på familjehemmens kompetens samt förändringar i behov bland de barn som ska placeras?

Tidigare forskning och teori

En stor del av svensk forskning om familjehem handlar om hur barnen har det under tiden i vård och hur det går för dem på sikt (Brännström m.fl. 2020; Vinnerljung 2014). Vi koncentrerar oss inledningsvis på den sparsamma svenska forskningen om familjehemmen som sådana och om rekrytering av hemmen, för att i nästa avsnitt gå in på utländska studier. Ett gemensamt drag är att både svensk och utländsk forskning

i liten utsträckning är teoridriven. Den utgår snarare från pragmatiska behov i det sociala arbetet och hur olika typer av svårigheter när det gäller rekrytering hanteras.

Svensk forskning

I två centrala äldre svenska studier diskuteras bland annat motiv för att bli familjehem och vad som händer med familjen och dess vardag när ett barn tas emot (Andersson 1999; Höjer 2001). Sett i ett längre historiskt perspektiv har Sköld (2006) visat att pengar och ersättningar alltid spelat en roll i familjehemsvården. Även senare studier har undersökt ekonomiska och materiella förhållanden för familjehemmen (Wiklund & Sallnäs 2010). Motiv, socioekonomi och inre förhållanden i familjehemmen är således viktiga teman i relation till rekrytering.

Sedan en tid tillbaka har Socialstyrelsen intresserat sig för särskilda instrument för rekrytering och urval av familjehem. Särskilt lyfts BRA-fam, som är tänkt att användas tidigt i rekryteringsprocessen för att selektera ut olämpliga kandidater (Socialstyrelsen 2012). I några regionala rapporter behandlas svårigheter med att rekrytera familjehem och att behålla dem samt vad socialtjänster försöker göra åt detta (se t.ex. Eklöf & Långström 2016). Större vetenskapliga studier som specifikt behandlar socialtjänstens rekryteringsarbete har vi dock inte funnit.

Internationell forskning

Även om det finns skillnader mellan länder är det påfallande hur likartade de frågor och problem är som identifieras i den internationella litteraturen om familjehemsrekrytering (i varje fall när det gäller västländer). Det utesluter inte att det finns landspecifika problem som försvårar jämförelser, till exempel när det gäller förvärvsfrekvens bland kvinnor (Colton m.fl. 2008). Vidare skiljer sig civilsamhällets roll för familjehemsvården mellan länder, inte minst religiösa organisationers ställning (Hanlon m.fl. 2021a).

Trots skillnader beskrivs problemen med rekrytering på övergripande nivå på ungefär samma sätt som i Sverige. Det är svårt att hitta familjehem i allmänhet och än svårare att hitta rätt familjehem till rätt barn. I en ofta citerad artikel konstaterar Colton m.fl. (2008) att rekrytera och att bibehålla familjehem är en stor utmaning för barnvården över hela världen. Författarna fokuserar på tre nyckelteman i den internationella forskningen. För det första *egenskaper hos potentiella familjehem*, särskilt motivationen (dvs. skälen att vilja eller inte vilja bli familjehem) och den faktiska förmågan att fostra, för det andra *professionalism kontra altruism*, (dvs. yrke kontra kall) och för det tredje *de olika kriterier som gäller för anhöriga respektive icke-närstående vårdare*. Andra frågor handlar om ersättningsnivåer, vilket i sin tur har att göra med dimensionen professionalism–altruism.

I en engelsk *Evidence review* (Baginsky m.fl. 2017) sammanfattas resultaten när

det gäller rekrytering i bland annat följande punkter: 1) Svårigheterna att matcha rätt familjehem med rätt barn har ökat, särskilt svårt är det att hitta hem till äldre barn och barn med beteendeproblem. Det innebär att det blivit nödvändigt att rekrytera familjehem med bredare kompetens, som kan ta hand om barn med olika slags behov. 2) Nivån på ersättningar har betydelse vid rekrytering. 3) Förbättrat regionalt samarbete är betydelsefullt när ansvariga myndigheter utvecklar rekryteringsstrategier. 4) Att använda sig av media av olika slag (inklusive ”nya” sociala media) är dyrt och har osäkert resultat. Under rubriken ”The debate on the ’status’ and ’professionalisation’ of foster carers” diskuterar författarna också betydelsen av att familjehemmen kan förhandla och diskutera sin roll som ”quasi employed”, liksom spänningen mellan att vara förälder respektive omsorgsgivare. Med tanke på att rekrytering sker inom vad som liknar en marknad, pekar författarna på ökad konkurrens mellan motsvarigheten till kommuner och mellan kommuner och privata företag.

I en nyligen publicerad systematisk översikt baserad på amerikansk forskning konstaterar författarna inledningsvis att det är svårt att få en överblick över familjehemsvården eftersom det, liksom i Sverige, saknas nationella register och det finns en uppsjö av privata företag och offentliga organisationer inom fältet. Författarna understryker betydelsen av att använda sig av redan rekryterade familjehem och utnyttja deras nätverk i rekryteringen. De pekar också på vikten av att intressera frivilligorganisationer av olika slag, för att med hjälp av dem bygga nätverk för rekrytering (Hanlon m.fl. 2021a).

Ett spår i forskningen rör i vilken mån hemmen kvarstår i sitt uppdrag. Flera faktorer påverkar huruvida familjehem fortsätter att vara familjehem, men av en systematisk översikt framgår att rekryterande organisations flexibilitet och förmåga att skapa goda samarbetsrelationer är centralt (Hanlon m.fl. 2021b). Gouveia m.fl. (2021), som i en översikt behandlar både varför familjer vill bli familjehem och frågan om att stanna kvar i uppdraget, lyfter också fram betydelsen av relationerna till dem som rekryterar och inte minst tillgången till professionellt stöd för familjehemmen.

Sammantaget är den internationella forskningen betydligt mer utvecklad och bredare i sin ansats än den svenska. Med den här studien vill vi ta ett steg för att på svensk botten anknyta till några teman i utländsk forskning.

Matchning

Frågan om matchning är helt central när det gäller rekrytering och återkommer i den internationella forskningen. Begreppet avser ambitionen att vid en placering få till en anpassning mellan å ena sidan familjehemmets kompetens och förmågor och å andra sidan barnets behov samt interaktionen mellan dessa två (Zeijlmans m.fl. 2017). Att nå denna anpassning är en komplicerad process, men måste rimligen innebära att myndigheter har flera familjehem att välja mellan när ett barn ska placeras. Även om

rekryteringen är riktad, genom att myndigheter söker en viss typ av hem för ett visst barn, är situationen ett hem, ett barn inte en god förutsättning för matchning. Frågan är också vad som ska matchas, det vill säga på vilket sätt barn och familjehem ska passa ihop. Zeijlmans m.fl. (2017) påpekar i sin översikt att möjligheten att matcha påverkas av ett antal faktorer (bl.a. organisatoriska) och att det finns en rad hinder för att i praktiken kunna välja det hem som passar bäst ihop med ett visst barn. Möjligen är matchningstanken – åtminstone i en ambitiös tolkning – att se som ett ideal, medan det är mera osäkert i vilken utsträckning rekryteringen faktiskt medger matchning. Forskningen om matchning i teori och praktik är enligt författarna spretig och forskningsområdet betraktas som teoretiskt underutvecklat (se också Haysom m.fl. 2020).

Familjehemsrekrytering och teoretiska begrepp

Det är teoretiskt utmanande att ge sig på familjehemsvård i allmänhet, men också rekrytering specifikt. Det är företeelser som kan analyseras på både mikro- och makronivå, och precis som forskningen om matchning är studier om rekrytering påfallande oteoretiska. För den här artikeln menar vi att flera teoretiska begrepp kan vara relevanta. Frågan om svårigheter att rekrytera familjehem kan diskuteras i termer av idéer om den senmoderna eller postmoderna familjen som i sina individualiserade liv (eventuellt) inte har ro eller kapacitet att ta emot andras barn (Höjer 2001).

Diskussionen om altruism kontra professionalism, eller ”vanlig familj” kontra yrke, knyter an till professionsteori eller närliggande teoribildning som analyserar olika logiker i handlande och diskurs, till exempel professionell logik och familjelogik (Thornton m.fl. 2012). Det skarpare uttrycket ”love or money”, formulerat i brittisk familjehemsforskning (Colton m.fl. 2008), kan relateras till den mer filosofiska eller psykologiska frågan om pengar i relation till altruism, enkelt uttryckt som att hjälpa andra utan att vilja ha något i gengäld.

De ovan nämnda dikotomierna fångar dock sällan de sammansatta motiv som kan finnas bakom önskan att vara familjehem. Här finns allt från mor- och farföräldrar som ställer upp för sitt barnbarn (men mot ersättning) till det mer eller mindre professionella hemmet med tre eller kanske fler placerade barn (men som kan präglas av ett genuint engagemang).

Frågan om hur myndigheter ska hitta rätt familj till rätt barn är kanske den som tydligast knyter an till det sociala arbetets centrala frågor, det vill säga analyser av utsatta grupper förhållanden, sociala problem och hur de ska hanteras. En diskussion om specifika rekryteringstekniker närmar sig ekonomisk forskning och företagsekonomiska frågeställningar: hur hanteras konkurrens, i vilka fora är det mest effektivt att annonsera, hur bygger myndigheter upp ett varumärke och hur bevaras det (se Berrick m.fl. 2011; Shanks m.fl. 2021)? Vi återkommer till de här teorirelaterade frågorna i slutdiskussionen.

Metod

Artikeln grundar sig på en enkätstudie som distribuerades digitalt till samtliga socialtjänster i Sverige. I Stockholm och Göteborg besvarades enkäten på stadsdelsnivå, eftersom ansvaret för familjehemsvård till stor del är delegerat dit. Malmö är indelad i stadsdelar, men staden mottog endast en enkät eftersom ansvaret för familjehemsvården sköts centralt. 288 kommuner och 23 stadsdelar mottog enkäten, det vill säga totalt 311 socialtjänster. 264 socialtjänster besvarade enkäten, vilket innebär en svarsfrekvens på 84 procent (för kommunerna är svarsfrekvensen 87 procent och för stadsdelarna 56 procent).

Inför utskicket sammanställdes en lista över relevanta personer som identifierats via socialtjänsternas webbplatser eller via telefon/e-post. Personerna var som regel chefer eller liknande vid enheter med ansvar för familjehemsvård. Den tilltänkta respondenten gavs möjlighet att låta en annan anställd (t.ex. en familjehemssekreterare) besvara enkäten om det ansågs lämpligt. Enkäten var öppen för respondenter mellan juni och september 2020, och med tanke på den pågående pandemin får svarsfrekvensen beskrivas som förvånande hög.

Enkäten, som är tematiskt uppbyggd och vars resultat kommer att avrapporteras i olika former, innehöll 25 frågor om socialtjänsternas organisering av familjehemsvårdsverksamheten, antal barn i olika typer av familjehem (t.ex. nätverkshem, "traditionella" familjehem, förstärkta familjehem), användning av privata bolag och utbildning till familjehem. Den bestod både av frågor med fasta svarsalternativ och frågor som gav respondenten möjlighet att uttrycka sig friare. De frågor med fasta svarsalternativ som analyseras i artikeln handlar om familjehemsvårdens organisering av rekryteringsarbetet och respondenternas uppfattningar om möjligheter att rekrytera familjehem. Två frågor med öppna svar analyseras: respondenternas syn på (1) "svårigheter och möjligheter" att rekrytera familjehem samt (2) vad de anser "saknas när det gäller placeringsmöjligheter för barn som behöver jour- och familjehemsvård". Inte alla skrev något under de här frågorna. Fråga 1 besvarades av 20 procent (n = 53) och fråga 2 av 60 procent (n = 160) av socialtjänsterna. Svaren på de sistnämnda frågorna är alltså inte representativa i statistisk bemärkelse, eftersom de besvarades av en mindre andel respondenter.

Data har bearbetats med hjälp av både kvantitativ och kvalitativ analysmetod. Den kvantitativa analysen har gjorts i SPSS, version 26, och begränsas till sammanställningar av frekvenser och i något fall test av skillnader med hjälp av chi-squared-test. Som tidigare framgått kan kommunstorlek vara en variabel av betydelse i analysen. Särskilt de minsta kommunerna tycks ha problem med bland annat rekrytering (Vårdanalys 2016). För att undersöka denna variabels betydelse, delade vi in kommunerna/stadsdelarna i tre invånarmässigt lika stora grupper (88 kommuner/stadsdelar i varje): små (mindre än 11 850 invånare), medelstora (mellan 11 900 och

29 900 invånare) och stora kommuner/stadsdelar (fler än 30 000 invånare). I fortsättningen kommer vi för enkelhetens skull att använda begreppet kommuner för kommuner/stadsdelar.

De öppna svaren kodades genom tematisk innehållsanalys (Hsieh & Shannon 2005). Den tematiska analysen var i ett första steg huvudsakligen induktiv och gick till så att författarna läste igenom de öppna svaren var för sig. Därefter kodade samtliga tre författare utsagorna ($n = 261^1$) gällande respondenternas syn på möjligheter att rekrytera familjehem och vad de ansåg saknas i familjehemsvård. En del av utsagorna ($n = 68$) var tämligen kortfattade och alltför ospecifika för att analyseras kvalitativt, till exempel kommentarer som "saknas familjehem", "just nu har vi våra behov tillgodosedda" eller "vet ej". Dessa utsagor kodades inte. Övriga utsagor ($n = 193$) var mer specifika och kodades. Utsagorna handlade till exempel om hur respondenter beskrev socialtjänstens arbete med rekrytering, stöd till familjehem, konkurrens från andra kommuner och privata företag, familjehemmens motiv att bli familjehem och möjligheten att rekrytera olika typer av familjehem. Hur kodade utsagor skulle tematiseras diskuterades av de tre författarna och tre övergripande teman etablerades (*Kommunala förutsättningar att rekrytera familjehem – strategier, organisering och resurser* ($n = 85$), *Rekrytering under nya marknadsvillkor* ($n = 49$) samt *Matchning och ökade krav på familjehemmens kompetens* ($n = 59$). Dessa delades i sin tur in i underteman. Resultaten presenteras förutom i beskrivande text i form av tabeller samt citat som illustrerar temana.

Analyserna av såväl de kvantitativa som de kvalitativa svaren görs baserat på vår kommunindelning i små kommuner, medelstora kommuner och stora kommuner. Om de deltagande kommunerna/stadsdelarna kan sägas att de varierar i storlek från ett par tusen invånare till drygt 300 000, med ett medianvärde på cirka 17 000. Majoriteten av kommunerna och stadsdelarna är alltså små, med relativt begränsade resurser för att arbeta med rekrytering.

Artikeln skrivs inom ramen för ett forskningsprojekt som enligt Etikprövningsmyndigheten inte omfattades av etikprövningslagen och vars ansökan myndigheten därför inte prövade (ref. 2020-00509). Vi har vid utförandet följt allmänna forskningsetiska principer för information till socialtjänstrepresentanter och det har varit frivilligt för kommuner att delta. Data har förvarats på säker digital plats. För att säkerställa anonymisering anges i resultatredovisningen inte vilken specifik kommun som respondenterna tillhör.

---

1 Vissa socialtjänster gav fler än en kommentar, varför antalet utsagor överstiger antalet svarande.

Resultat

Resultatet inleds med att vi redovisar kommunernas organisering av arbetet med rekrytering, uppfattningar om möjligheten att rekrytera familjehem samt öppna svar om kommunens organisation och resurser för rekrytering. Därefter analyseras utifrån enkätens öppna svar vilken betydelse nya villkor, som konkurrens och ökade kompetenskrav, har för familjehemsrekrytering.

Förutsättningar för rekrytering – strategier, organisering och resurser

Majoriteten av kommunerna, 80 procent, har anställda personer med särskild uppgift att rekrytera familjehem. Det är i högre utsträckning de små kommunerna som saknar sådana resurser. I den tredjedel av kommunerna som har minst antal invånare saknar en tredjedel särskild personal för rekrytering, medan motsvarande siffra för den övre tredjedelen är 12 procent. Det är alltså vanligt, men ingen självklarhet, att ha särskilda personer eller enheter för att hantera rekrytering i kommunerna. För de kommuner som inte har särskilda enheter utgör rekrytering i de flesta fall en uppgift som utförs av kommunernas barnvårdsenheter. Till det ska dock läggas att några kommuner (6 procent) anger att de anlitar privata företag för att de inte har några egna resurser för rekrytering.

Det är relativt vanligt att kommuner samarbetar med andra kommuner i rekryteringsarbetet, en dryg tredjedel (36 procent) har svarat ja på denna fråga. Här råder det omvända förhållandet, bland de små kommunerna är det vanligare med sådant samarbete än bland de stora. De kvalitativa svaren med anknytning till denna fråga visar att samverkan framförallt förekommer mellan närliggande kommuner, antingen för ett helt län eller för delar av länet. Inom de kommuner som har stadsdelar förekommer samarbete dem emellan. Samarbetet tycks vara institutionaliserat i olika grad. Somliga respondenter har varit tydliga om pågående samverkan, andra har till exempel angett sådant som att "vi ska precis påbörja samarbetet". Sammantaget kan konstateras att kommunövergripande samverkan i rekryteringsarbetet är relativt vanligt, men att det är svårt att identifiera något övergripande mönster för hur samverkan är organiserad. Sveriges kommuner och regioner (SKR) söker dock uppmuntra regional samverkan, bland annat genom att presentera exempel på samverkansavtal (SKR 2022).

När det gäller svårigheter/möjligheter i rekrytering, har vi ställt frågan "Hur bedömer du kommunens möjligheter att själv rekrytera jour- och familjehem?" Svaren framkommer i tabell 1.

Tabell 1. Kommunens möjligheter att själv rekrytera jour- och familjehem, procent (n = 261)

	Små (n = 87)	Mellan (n = 88)	Stora (n = 86)	Alla (n = 261)
Det är mycket svårt	20,7	6,8	11,6	13,0
Det är svårt	56,3	63,6	62,8	60,9
Varken eller	19,5	26,1	20,9	22,2
Det är lätt	3,4	3,4	3,5	3,4
Det är mycket lätt	0	0	1,2	0,4

Som framgår är det nära tre fjärdedelar (73,9 procent) som menar att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera familjehem och mycket få som tycker att det är lätt eller mycket lätt. Dock finns en relativt stor ”mellangrupp” som varken tycker det är lätt eller svårt (bland vilka möjligen finns sådana som har svårt att svara på frågan). Att en majoritet tycker det är svårt att rekrytera är knappast förvånande sett till diskussionen såväl internationellt som i Sverige. Vi har testat om dessa svårigheter kan relateras till om kommunerna har särskilda resurser eller till deras samverkan med andra kommuner utan att hitta några signifikanta samband. Kommunstorlek däremot uppvisar ett samband såtillvida att de invånarmässigt små kommunerna (den minsta tredjedelen) i högre grad än andra upplever att det är mycket svårt att rekrytera familjehem. I de små kommunerna upplever 20,7 procent att det är mycket svårt och i de mellanstora och stora kommunerna är motsvarande siffra 9 procent, den är 6,8 för mellanstora och 11,6 för stora (skillnaderna är signifikanta, $p = 0,008$).

När det gäller kommunens storlek, organisation och resurser för rekrytering framgår av de öppna svaren ($n = 85$) att dessa förhållanden påverkar förutsättningar att hitta familjehem. Bland de som uppger sig ha svårt att rekrytera finns respondenter som uttrycker att lite tid och resurser avsätts för ändamålet och att kommunen saknar aktiva rekryteringsstrategier. I synnerhet respondenter från små kommuner menar att de har svårt att finna rekryteringskanaler och vissa säger sig ha begränsade resurser att anordna kampanjer. De som anger att de saknar eller har få anställda som arbetar specifikt med rekrytering menar att det påverkar möjligheten att rekrytera negativt. Även kommunens handledning och stöd till befintliga familjehem lyfts fram som viktigt för möjligheten att rekrytera nya hem, men vissa kommuner saknar tillräckligt med familjehemssekreterare som stödjer familjehemmen. Vidare skriver vissa respondenter att kommunernas familjehemssekreterare sällan är tillgängliga utanför kontorstid, vilket efterfrågas av många familjehem. Detta är något som uttrycks av en enhetschef i en medelstor kommun:

Kommunen måste sätta av erforderliga resurser och arbeta för att kunna möta jour- och familjehemmens behov. Det kan innebära att arbeta utanför kontorstid. Det görs inte idag och det begränsar möjligheten att rekrytera och stödja/vägleda jour- och familjehem. (Enhetschef, medelstor kommun)

Av en del öppna svar framgår att behov av familjehem kan variera och att det kan vara svårt att upprätthålla en "bank" av hem. Detta gäller i synnerhet för små kommuner, vilket framgår av svaret nedan.

En liten kommun har svårt att rekrytera familjehem eftersom det krävs mer arbete, behovet är inte stort i jämförelse med större kommuner. Blivit svårare att rekrytera familjehem med åren, behovet att också utbilda familjehem. (Myndighetschef, liten kommun)

Särskilt svårt kan det enligt vissa svar vara att hitta familjehem i närområdet. Samarbete med närliggande kommuner kan vara en lösning, och flera respondenter önskar mer kommunövergripande samverkan och att staten tar större ansvar för att säkerställa tillgången till familjehem. Som vi pekade på har också forskare från Storbritannien identifierat regionala samarbeten som viktiga för att förbättra rekrytering (Baginsky m.fl. 2017).

Rekrytering under nya marknadsvillkor

Konkurrens om familjehem och prispress uppåt

Konkurrens om familjehemmen och dess konsekvenser för rekryteringen är ett tema i de öppna svaren (n = 49). Konkurrensen blir särskilt framträdande i en situation där efterfrågan på familjehem är större än utbudet (se Baginsky m.fl. 2017). Enligt svaren förekommer konkurrens såväl mellan kommuner som med privata företag som säljer familjehemsplatser. Här menar ett antal respondenter att stora kommuner och privata företag kan ha större möjlighet att annonsera och rekrytera familjehem. Det handlar exempelvis om att de kan vara mer specialiserade, vilket en familjehemssekreterare menar:

Privata företag har plattformar som privatpersoner är aktiva på dagligen, som exempelvis Facebook, vilket en kommunal verksamhet som socialtjänsten har svårt att använda sig av på samma sätt för rekrytering. (Familjehemssekreterare, medelstor kommun)

Flertalet respondenter uppger att företagen kan locka familjehem med högre arvode samt mer utbildning och stöd än vad särskilt mindre kommuner har möjlighet att ge, men det finns blandade erfarenheter av om stödet i praktiken motsvarar kostnaderna för kommunerna. Enligt vissa kommentarer har konkurrensen medfört att kostnaderna ökat, eftersom privata företag tenderar att ha arvoden som ligger högre än SKR:s rekommendationer. Vissa menar också att konkurrensen lett till att den ekonomiska ersättningens betydelse allmänt sett har ökat bland en del familjehem, något som bland annat framkommer i nedanstående svar.

Vi som kommun har inte samma ekonomiska möjligheter som de privata bolagen när det gäller ersättningar och utbildningar. Vi vänder oss ofta till samma familjer. Vi får använda oss av kvalitét och bemötande för att "locka" familjer till oss. För många är det ekonomiska den viktigaste drivkraften. (Familjehemssekreterare, medelstor kommun)

Den ökade betydelsen av ekonomisk ersättning, som vissa respondenter betonar, kan ses som ett uttryck för rimliga krav från familjer som tar på sig ett krävande samhällsligt uppdrag, men betoning på det ekonomiska kan också tolkas som att en marknadslogik trängt in på fältet, på bekostnad av de mer altruistiska motiv som ofta kopplas till skälen till att bli familjehem. Ur kommunernas synpunkt kan den prispress uppåt som vissa respondenter talar om naturligtvis vara besvärlig, och den aktualiserar den återkommande frågan om pengars roll och betydelse i familjehemsvården – "love or money" (Colton m.fl. 2008).

Kommunens rykte bland familjehem

Av öppna svar framgår att konkurrensen medför att kommunens rykte bland familjehem tycks ha blivit viktigare. Ett antal respondenter menar att gott stöd och goda ersättningar har betydelse för kommunens rykte, vilket i förlängningen kan förhindra att familjehem väljer att anlitas av privata företag. Vikten av ett gott rykte framgår av svaret från en gruppchef i en medelstor kommun:

Vi arbetar aktivt med rekrytering och har ett gott rykte om hur vi arbetar och stöttar våra familjer som genererar att vi får fler förfrågningar. (Gruppchef, medelstor kommun)

Här är det troligt att framväxten av sociala medier har bidragit till större kontaktytor mellan familjehem och möjligheter att utbyta erfarenheter om hur det är att vara uppdragstagare i olika kommuner. Till kommuner med gott rykte kan familjer, enligt vissa respondenter, på eget initiativ vända sig med förfrågan om att bli familjehem.

Just rykte har inom internationell forskning visat sig vara en viktig aspekt för framgångsrik rekrytering (Berrick m.fl. 2011; Hanlon m.fl. 2021a).

Familjehem med ökat förhandlingsutrymme?

Konkurrensen kan också på andra sätt göra det svårt att rekrytera och behålla familjehem. Det handlar både om konkurrensen i sig och om uppdragets karaktär. Särskilt representanter för små kommuner anger som nämnts att behovet av familjehem kan variera, och det är inte säkert att utredda familjehem vill vara "på lager" och invänta en eventuell placering. Enligt öppna svar kan utredda familjehem som inte direkt får uppdrag vända sig till andra kommuner eller till företag som agerar mellanhänder genom att förmedla uppdrag från många kommuner. Det förekommer enligt några kommentarer att familjehem kontakter flera kommuner för att undersöka och jämföra kommunens stöd och ersättningar och vilka barn som för tillfället är i behov av placering, detta för att få bästa möjliga villkor. En sådan erfarenhet vittnar följande svar om:

Det är stor konkurrens både mellan olika kommuner och mellan kommuner och privata bolag. Dragkamp. Det händer att familjehem utbildas och som omgående vänder sig till annan kommun eller bolag. Det händer också att familjehem själva ringer runt till olika kommuner och efterfrågar om barn utifrån viss ålder osv. (Enhetschef, stor kommun)

Det som beskrivs pekar mot ett potentiellt inte oväsentligt förhandlingsutrymme för familjehem när de tar ställning till ett uppdrag. Det är rimligt att tro att det ökar när efterfrågan på hem är stor och utbudet otillräckligt.

Matchning och ökade krav på familjehemmens kompetens

Att ha ett varierat utbud av familjehem

Av svaren framgår att det finns svårigheter för kommuner att rekrytera ett brett utbud av familjehem med passande kompetens för barn med olika typer av problem och behov, som behöver placering ($n = 59$). Det handlar exempelvis om familjehem med lång erfarenhet och särskilda kunskaper när det gäller att möta specifika behov hos barn och ungdomar. Detta ligger i linje med ökade krav på vissa familjehem att vara "professionella". Flera respondenter anger att det finns behov av så kallade "behandlingsfamiljer" och andra särskilt kompetenta familjer som kan ta emot barn med svåra problem. Men det finns även andra typer av familjehem, som respondenterna anser behövs. Vilka det är skiljer sig mellan kommuner. Det kan handla om jourhem, nät-

verkshem, familjer som kan ta emot syskon och familjer utan husdjur. Men det kan som tidigare nämnts också handla om familjehem i närområdet, vilket uttrycks av en socialsekreterare i en liten kommun:

Svårt att hitta familjehem i norra Sverige. Det blir ofta långa avstånd till familjehemmen vilket försvårar socialtjänstens kontakt med barnen. (Socialsekreterare, liten kommun)

Det finns även respondenter som menar att det i vissa fall kan råda brist på hem som *inte* har flera parallella placeringar från olika kommuner. Enligt flertalet öppna svar försvårar bristen på hem att välja mellan möjligheten till så kallad matchning, det vill säga processen att hitta ett familjehem som passar ett individuellt barns behov.

Familjehem till barn med stora behov

Av svaren framgår att det tycks särskilt svårt att rekrytera hem till barn med stora behov. Här finns flera utsagor om att det kan vara svårt att finna familjehem med engagemang och livsutrymme nog för att tänka sig att ta emot barn med andra behov än "bara" omsorg (jfr Höjer 2001; se även Baginsky m.fl. 2017; Colton m.fl. 2008). Detta illustrerar följande kommentar:

Familjehem som är utbildade på barn med särskilda behov till exempel NPF [neuropsykiatriska funktionshinder] diagnoser och är utbildade i tekniker som lågafektivt bemötande osv. Dessa barn kan vara svårplacerade i "vanliga" familjehem då svårigheterna skrämmar om man inte vet vad det kan innebära. (1:e socialsekreterare familjehemsteam, stor kommun)

Svårigheten nämns av flera respondenter, men det kan skilja sig väsentligt mellan kommuner i fråga om typ av behov hos barnen. Bland problem som nämns återfinns till exempel ungdomar med egen problematik (utagerande beteende, kriminalitet, missbruk, sexuella avvikelser), barn med (neuropsykiatriska) funktionsnedsättningar samt barn som utsatts för hedersrelaterat förtryck. En annan grupp som det framgår kan vara svårt att rekrytera familjehem till är yngre barn vars problem kräver omfattande omvårdnad.

Slutsatser och diskussion

Det råder knappast någon tvekan om att det är svårt att rekrytera familjehem i Sverige såväl som i andra länder. I omkring tre fjärdedelar av enkätsvaren från de svenska kommunerna framgår att det är svårt eller mycket svårt. De största svårighe-

terna tycks återfinnas i de befolkningsmässigt minsta kommunerna, där 21 procent svarar att de har stora svårigheter att jämföra med 9 procent i de övriga kommunerna. Det kan ha att göra med de små kommunernas begränsade resurser för uppdraget men också med vad som skulle kunna kallas volymfrågan. Det kan tänkas vara svårt att bygga upp en bank med familjehem, när det är relativt sällan som barn placeras. En strategi för att hantera svårigheter är samverkan. En dryg tredjedel av kommunerna uppger att de samarbetar med andra kommuner. Det är också något som uppmuntras av SKR (SKR 2022). I enkätens öppna frågor ger kommunerna exempel på vilka svårigheter som kan finnas.

I ekonomiska termer går det att i vissa avseenden tala om nya former av och starkare konkurrens. Framförallt har de företag som erbjuder familjehem till kommunerna inneburit en delvis ny spelplan. De potentiella familjehemmen har fått nya möjligheter att undersöka kommunernas och konsultföretagens villkor innan de bestämmer sig för vilka som ska få anlita deras tjänster. Ekonomiskt kan det innebära en prispress uppåt vilket också nämns i svaren på enkäten. Möjligheterna för familjehemmen att informera sig har sannolikt också ökat med de sociala medier som finns tillgängliga. Det finns större möjligheter att överblicka vad olika kommuner och företag erbjuder, vilket rimligen påverkar dynamiken mellan familjehemmen och kommunerna som placeras. Ur kommunernas synpunkt blir det viktigt med ett gott rykte, vilket i företagsekonomiska termer kan uttryckas som att vårda sitt "varumärke", det vill säga den bild som den egna kommunen förmedlar till potentiella familjehem när det gäller vilket stöd som ges, nivån på ersättningar och så vidare. Det finns dock inga systematiska studier av hur potentiella familjehem agerar innan de bestämmer vilka som ska kunna använda sig av deras tjänster.

Också när det gäller matchning har svårigheterna rimligen ökat. Att matcha kan handla om rent praktiska saker som att hitta familjehem som inte har pälsdjur till ett barn som har allergier. Det kan också röra sig om svårigheter att hitta hem till barn som har till exempel en neuropsykiatrisk diagnos som ADHD, en grupp som ökat i familjehemsvården (Lundström 2016). Rimligen ställer ADHD, andra neuropsykiatriska diagnoser och komplexa problem bland barnen större krav på särskild (ibland professionell) kompetens hos familjehemmen eller i vart fall att de får utbildning i eller handledning för de problem som är för handen.

De komplexa relationerna mellan professionalitet, altruism och familjelogik dyker inte minst upp när det gäller barn som har andra behov än "bara" vanlig omsorg. Här kan man tala om olika typer av professionalitet hos familjehemmen, antingen egen yrkesmässig professionalitet eller sådan som kan tillföras av utbildare, handledare eller konsulter. Sett i ett längre perspektiv kan vi anta att det skett en förskjutning i riktning mot en förstärkt professionell logik där familjehemsuppdraget mer liknar ett yrke, med krav på särskild kompetens. Med detta sagt behöver det inte finnas någon

motsättning i förhållande till altruistiskt färgade motiv – med all den variation sådana rymmer. Det bör också betonas att familjehem fortsatt är en sammansatt grupp, här ryms placeringar i barnets nätverk och även andra långvariga placeringar som tydligt bygger på familjelogik och genuina relationer, men också mer ”affärsmässiga” hem som utför ett uppdrag mot betalning. Det går emellertid inte att säga hur dessa kategorier – och varianter däremellan – fördelar sig antalsmässigt.

Även om familjehemmen rymmer stor variation så finns det studier som pekar på att familjehem i stor utsträckning liknar ”vanliga” svenska familjer. De tycks likna den traditionella kärnfamiljen i meningen att de består av två föräldrar av olika kön med barn (Wiklund & Sallnäs 2010). En dansk studie pekar i liknande riktning samt finner att många familjehem har yrkesmässig erfarenhet av att arbeta med barn (Bryderup m.fl. 2017). I en studie av engelsk familjehemsvård framkommer att familjehem i mycket liknar de skandinaviska, men också att de är mer ”konventionella” än andra familjer. De består till exempel i högre grad än normalfamiljen av två föräldrar, där en arbetar utanför hushållet. När det gäller Sverige kan man fundera över om rekryteringsarbetet i (alltför) hög grad baseras på en traditionell familjesyn och inte tar hänsyn till nya familjeformer och familjelivets förändringar i det senmoderna samhället.

När vi gått igenom vårt material har vi kunnat konstatera att respondenterna sällan skriver något om nätverkshem. Ändå säger det allra flesta att de använder sig av sådana hem. Av Socialstyrelsens statistik kan konstateras att omkring 15 procent av de barn som är i familjehem ett specifikt datum finns i ett nätverkshem (Socialstyrelsen 2020). Kanske är det så att respondenterna inte tänker på nätverkshem i termer av rekrytering, eftersom hemmen endast kan bli aktuella för ett specifikt barn i behov av samhällsvård. Men med tanke på lagstiftningens krav på att placering hos anhörig eller närstående ska prioriteras och att det finns forskningsstöd för att nätverksplaceringar inte är sämre utan kanske fungerar bättre än ”vanliga” familjehemsplaceringar, kan man undra om nätverksplaceringar är en underutnyttjad möjlighet.

Avslutningsvis, kan vi lära oss något om vad som allmänt sett kan göras för att förbättra rekryteringsarbetet? Tyvärr måste råden bli just allmänna, men samstämmiga med vad som sägs i internationella studier: (1) Vårda kommunens rykte, det vill säga sådant som kan ha att göra med ersättning, hur gott stöd som ges till familjehemmen och så vidare. (2) Använd de nätverk som finns omkring de familjehem som redan rekryterats. (3) Öka samverkan mellan kommuner för att bygga upp effektiva rekryteringsorganisationer (särskilt viktigt för små kommuner). Familjehemsrekrytering måste naturligtvis synas i sociala medier, men det verkar osäkert hur effektiv sådan och liknande annonsering faktiskt är (Baginsky m.fl. 2017). Givetvis är det viktigt att tänka över vilket huvudsakligt intryck som sänds, till exempel: Önskas till exempel en vanlig (konventionell) familj? Hur viktigt är krav om professionalitet? Annonser

kan också ha betydelse för det varumärke kommunen vill presentera, till exempel med information om det stöd som erbjuds i allmänhet och i det specifika fallet.

Familjehemsvårdens betydelse lär inte minska, snarare tyder de aktuella statliga utredningarna på en önskan om att hitta fler och bättre hem, kanske också med en delvis förändrad roll. Allt detta står och faller med möjligheterna att rekrytera lämpliga familjer, med vilja, möjlighet och tillräcklig kompetens för att ta sig an barn som behöver placeras.

Referenser

- Andersson, G. (1999). Children in permanent foster care in Sweden. *Child and Family Social Work*, 4, 175–186.
- Baginsky M., Gorin, S. & Sands, C. (2017). The fostering system in England: evidence review. Department of Education.
- Berrick, J. D., Shauffer, C. & Rodriguez, J. (2011). Recruiting for excellence in foster care: marrying child welfare research with brand marketing strategies. *Journal of Public Child Welfare*, 5(2–3), 271–281. doi: 10.1080/15548732.2011.566784
- Bryderup, I., Engen, M. & Kring, S. (2017). Familiepleje i Danmark. Klim.
- Brännström, L., Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2020). Outcomes in adulthood after long-term foster care: a sibling approach. *Child maltreatment*, 25(4), 383–392. doi: 10.1177/1077559519898755
- Colton, M., Roberts, S. & Williams, M. (2008). The recruitment and retention of family foster-carers: an international and cross-cultural analysis. *British Journal of Social Work*, 38(5), 865–884. doi: 10.1093/bjsw/bcl375
- Eklöf, J. & Långström, M. (2016). Familjehemsrekrytering: en genomgång av teori och praktik: FoU-rapport 78:2016. FoU Centrum för vård, omsorg och socialt arbete.
- Fridell Lif, E. (kommande). The use of independent foster care agencies by Swedish local authorities: do geographical and structural factors matter?
- Gouveia, L., Magalhães, E. & Pinto, V. S. (2021). Foster families: a systematic review of intention and retention factors. *Journal of Child and Family Studies*, 30(11), 2766–2781.
- Hanlon, R., Feltner, A., Day, A., Vanderwill, L., Kim, J. & Dallimore, E. J. (2021a). Systematic review of foster parent recruitment. *Child Welfare*, 99(1).
- Hanlon, R., Simon, J., Day, A., Vanderwill, L., Kim, J. & Dallimore, E. (2021b). Systematic review of factors affecting foster parent retention. *Families in Society*, 102(3), 285–299. doi:10.1177/1044389420970034
- Haysom, Z., McKibbin, G., Shlonsky, A. & Hamilton, B. (2020). Changing considerations of matching foster carers and children: a scoping review of the research and evidence. *Children and Youth Services Review*. doi: 10.1016/j.childyouth.2020.105409.
- Hsieh, H. & Shannon, S. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277–1288. doi: 10.1177/1049732305276687.
- Höjer, I. (2001). Fosterfamiljens inre liv. Göteborgs universitet.
- Lundström, T. (2016). ADHD: om förekomst, ökning och konsekvenserna för social barnavård. *Socionomen*, (1), 18–39.

- Lundström, T., Sallnäs, M. & Shanks, E. (2020). Stability and change in the field of residential care for children: on ownership structure, treatment ideas and institutional logics. *Nordic Social Work Research*, 10(1), 39–50. doi: 10.1080/2156857X.2018.1541016
- Regeringen (2021a). Barn och unga i samhällets vård. Dir 2021:84.
- Regeringen (2021b). *Barnets bästa när vård enligt LVU upphör*. Ds 2021:7.
- SFS 2001:453. Socialtjänstlag. Socialdepartementet.
- Shanks, E., Lundström, T., Meagher, G., Sallnäs, M. & Wiklund, S. (2021). Impression management in the market for residential care for children and youth in Sweden. *Social Policy & Administration*, 55(1), 82–96.
- SKR (2022). Hämtad 2 januari 2022 från: <https://skr.se/skr/integrationsocialomsorg/socialomsorg/barnochunga/placeradebarnochunga/familjehemsvard/framgangsfaktorerevidrekryteringavfamiljehem.25597.html>
- Sköld, J. (2006). Fosterbarnsindustri eller människokärlek: barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890–1925. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Sköld, J., Söderlind, I. & Bergman, A. S. (2014). Fosterbarn i tid och rum: lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850–2000. Carlsson Bokförlag.
- Socialstyrelsen (2012). BRA-fam: en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2020). Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2020. Socialstyrelsen.
- SOU 2005:81. Källan till en chans: nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården.
- SOU 2014:3. Boende utanför det egna hemmet: placeringsformer för barn och unga.
- Thornton, P. H., Ocasio, W. & Lounsbury, M. (2012). The institutional logics perspective: a new approach to culture, structure, and process. Oxford University Press on Demand.
- Vinnerljung, B. (2014). Fosterbarn som unga vuxna: en översikt av resultat från några nationella registerstudier. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83(1), 23–35.
- Vårdanalys (2016). Hittar vi hem? En kartläggning och analys av den sociala dygnsvården för barn och unga. Vårdanalys.
- Wiklund, S. & Sallnäs, M. (2010). The material side of foster care: economic and material resources among foster carers and foster youth in Swedish child welfare. *Adoption & Fostering*, 34(4), 27–38. doi: 10.1177/030857591003400404
- Zeijlmans, K., López, M., Grietens, H. & Knorth, E. J. (2017). Matching children with foster carers: a literature review. *Children and Youth Services Review*, 73, 257–265. doi: 10.1016/j.childyouth.2016.12.017